

STRATA

İLİŞKİSEL SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

STRATA: İLİŞKİSEL SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Dört aylık yaygın süreli dergi
(Hakemli akademik dergi)

İmtiyaz Sahibi: Phoenix Yayınevi adına Ünal Sevindik

Genel Yayın Yönetmeni: Özlem Akkaya-Vefa Saygın Öğütle

Sayı Editörü: Çağdaş Üngör

Kitap Değerlendirme Editörü: Funda Sönmez Öğütle

stratadergikitapinceleme@gmail.com

Yayın Kurulu: Aksu Akçaoğlu, Polat S. Alpman, Alim Arlı, Özgür Arun, Ozan Aşık, Aslıhan Aykaç Yanardağ, Özgür Budak, Barış Büyükokutan, Güney Çeğin, Sinan T. Gülhan, Sanem Güvenç-Salgırlı, Barış Mücen, Nazlı Ökten, Gülbin Özdamar Akarçay, Nadir Suğur, Çağdaş Üngör, Semiray Yücebaş

Bilim ve Danışma Kurulu: Feyza Ak Akyol, Erhan Akarçay, Bekir Balkız, Didem Danış, Saniye Dedeoğlu, Koray Değirmenci, Ayşe Durakbaşa, Gökçen Ertuğrul, Aylin Görgün Baran, Neşe Gurallar, Mehmet Nuri Gültekin, Barış Gürsoy, Meltem Karadağ, Sevcan Karcı, Alp Yücel Kaya, Onur Kınlı, Hüseyin Köse, Ceren Lordoğlu, Meral Özbek, Ahmet Özcan, İbrahim Şirin, Ümit Tatlıcan, Elif Yeneroğlu, Egemen Yılığür, Mesut Yücebaş

Strata Sekreteryası: Gülşah Kurt, Hilal Sevlü, Tolga Ulusoy

11. Sayı: Ekim 2022, Ankara.

ISSN: 2667-6079

Yönetim Yeri:

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1. Kızılay/Ankara

Tel: 0 312 419 97 81 pbx • Faks: 0 (312) 419 16 11

Phoenix Yayınevi

©Phoenix Yayınevi Tüm Hakları Saklıdır.

www.phoenixyayinevi.com

Baskı: Meteksan Matbaacılık ve Tek. San. Tic. Aş.

Sertifika No: 46519

BeYTEPE Köyü Yolu Bilkent No:3 06800 Çankaya – Ankara / TÜRKİYE

T: +90 312 266 44 10 / 652

Dağıtım: Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1 Kızılay/Ankara

Kapak tasarımı ve dizgi: Gamze Uçak

İletişim Adresi:

<https://stratadergi.org>

stratadergi@gmail.com

strata@strata.com

*Bu dergide yayımlanan makaleler, yazarlarının sorumluluğundadır.

Editörün Takdimi: Soğuk Savaşa Yeniden Can Vermek Çağdaş Üngör	5
Değini: Soğuk Savaş Dönümü ve Modern Türkiye Tarihini Dönemlendirmek Doğan Gürpınar	15
Çağdaş Üngör ile Soğuk Savaş Üzerine Söyleşi Tolga Ulusoy-Hilal Sevilü	33
Erken Soğuk Savaş Döneminin Türkiye’deki Ana Akım Gazetelerde Yer Alan Siyasi Karikatürlerdeki Tasviri (1946-1947) Atakan Yılmaz	39
Sovyetler Birliği Dış Politika Düşünce Merkezlerinin Soğuk Savaş Dönemi Karar Alma Sürecine Etkileri Çağrı Adil	69
Soğuk Savaş Dönemindeki Çift Kutuplu Dünya’ya Bir Alternatif Arayışı Ömer Faruk Çingir	93
1945 Tarihli Bir Arşiv Belgesinin Işığında Türkiye’de Devletin Komünizm ve Komünist Faaliyetlere İlişkin Değerlendirmeleri Ersin Embel	117

Bilim Dünyasında Barış Tartışması: Einstein ve Sovyet Bilim İnsanlarının Mektupları Ulaş Taştekin -Gandaş Ayan	145
Soğuk Savaş Döneminin Propaganda Silahları Olarak Gizli Radyolar: Küba Devriminin Ateşi Radyo Rebelde Oğuz Erdur	175
Kitap İncelemesi: Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni: Ordu, Sermaye, ABD, İslamizasyon Cangül Örnek	203
Kitap İncelemesi Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi Emre Erkan	209
Kitap İncelemesi: Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi İlker Aytürk	215

Editörün Takdimi

Soğuk Savaşa Yeniden Can Vermek

Çağdaş Üngör*

2022 yılının Şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle başlayan uluslararası kriz, Soğuk Savaş'ın mezarından çıkmayacağına kesin gözüyle bakılan bedene yeniden can verdi. Ölümü Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla özdeşleştirilen, uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin 1990'lar ve 2000'ler boyunca, bitişiyle gelen değişimi vurgulamak için "sonrası" takısı ile andığı Soğuk Savaş, son on yılda giderek daha sık hatırlatır olmuştur. Putin Rusya'sının komşu coğrafyalardaki nüfuzunu perçinlemek için başvurduğu askeri yöntemler ve Çin'in tek parti rejimiyle birleştirdiği ekonomik mucize "Soğuk Savaş" kavramı için de bir hayat öpücüğü oldu. Ancak Ukrayna krizine kadar, 21. yüzyılda Batı demokrasileri ile Avrasya'daki otoriter yönetimler arasında "çift kutuplu" bir dünyanın belireceğine dair senaryolar ABD'nin kendi müttefikleri tarafından bile abartılı bulunuyordu. Haziran 2022'de, kendisi de bir Soğuk Savaş örgütü olan NATO'nun Çin ve Rusya'dan rakip/tehdit olarak bahsetmesi, bu gerilimin pekala güncel bir gerçekliğe dönüşebileceğini gösteriyor. *Strata* dergisinin, 20. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran Soğuk Savaş ideolojik kutuplaşmasının Türkiye'deki ve dünyadaki izlerini sürdüğü özel sayısı yayına hazırlanırken Ukrayna'da devam eden trajedi, bu dönemi (maalesef?) tarihsel anlamda da güncel kılıyor.

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında yaşanan askeri, ekonomik ve teknolojik rekabet Doğu ve Batı bloklarında hissedildiği gibi, kalkınma hedefini önceleyen ve tarafgirlikten kaçınan Üçüncü Dünya'yı da etkilemişti. Bugün bazen bir Hollywood filmi, bazen *Kızıl Kitap*, bazen bir öğrenci değişim programı ya da uluslararası jimnastik müsabakası ile hatırlanan Soğuk Savaş, 1989'daki bitişinin ardından birçok ülkede nostaljik bir mihenk taşına dönüştü. Demir Perdenin yıkılmasından sonra şekillenen "küresel" dünya, Soğuk Savaş ideolojik sembollerinin içeriğini de büyük ölçüde boşalttı.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Üzerinde CCCP yazan kızıl tişörtler giyerek Commandante Che Guevera şarkıları eşliğinde dans etmeyi mümkün kılan yeni bir dünyaydı bu. Ancak bu yüzeysel nostalji kılıfının altında, Soğuk Savaş'a dair daha incelikli bir hafıza yoklamasının canlandırdığı acı hatıralar vardı. Amerikan-Sovyet gerilimi, bugün Asya, Afrika ve Güney Amerika'nın birçok ülkesinde bir iç savaş, darbe ya da işgal senaryosu ile hatırlanıyor. Çünkü süper güçler arasında doğrudan çatışma ortamı yaratmadığı için "soğuk" sıfatına mazhar olan bu savaş, dünyanın birçok yerinde aslında epey "sıcak" geçmişti.

Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana geçen otuz yılda dünyadaki birçok arşiv önceden gizlilik derecesine sahip resmi belgelerini araştırmacıların kullanımına sundu. Bu yeni belgeler, Soğuk Savaş'ın her zaman çok ilgi çekmiş istihbarat, savunma ve diplomasi gibi alanlarının yanında, propaganda ve medya, ikna ve arabuluculuk faaliyetleri, kültür ve sanat gibi birçok başka konuda da bildiklerimizi genişleten (bazen değiştiren ya da çürüten) yeni bir tarihçilik yarattı.¹ Bu özel sayı ile katkıda bulunmayı amaçladığımız Türkiye'deki Soğuk Savaş literatürü de bu gelişmelerden nasibini aldı. Dönemle ilgili çalışmaların önemli bir kısmı elbette hala uluslararası ilişkiler sahasında. Türkiye'nin Soğuk Savaş'taki jeopolitik konumu, dış politikası ve NATO üyeliği -geçmişte olduğu gibi- bugün de akademisyenlerin ilgisini çekiyor (Akdan, 2020; Sever, 1997; Soysal, 1997; Sönmezoğlu, 2016; Çalı, 2017; Criss, 2012). Türkiye için en belirleyici Soğuk Savaş dönemeçlerinden biri olan Kore Savaşı üzerine yeni incelemeler yayınlanıyor (Tuğtan, 2013; Onur Çiftçi, 2020). Soğuk Savaş'ın Türkiye'nin toplumsal, kültürel ve entelektüel dokusunda bıraktığı izler, giderek daha fazla araştırmanın konusu oluyor (Örnek, 2015; Adalet, 2018; Babaoğlu, 2019; Suiçmez, 2021; Yaşlı, 2022). Bu dönemin Türkiye'deki ideolojik bakiyesinin bir parçası olan sağ ve sol hareketler üzerine hatırı sayılır bir literatür var (Özkan Kerestecioğlu ve Öztan, 2016; Kaynar, 2020; Aydınoglu, 2007; Ersan, 2014). Türkiye deneyimini Soğuk Savaş'ın küresel bağlamına oturtmaya niyetlenen (veya karşılaştırmalı olarak ele alan) çalışmalar hala az da olsa,² saha hızla genişliyor.

¹ Soğuk Savaş'ın değişen tarih yazımıyla ilgili güncel tartışmalar için, Bkz. Wilson Center Cold War International History Project, <https://www.wilsoncenter.org/program/cold-war-international-history-project>.

² İstisnalar arasında Bkz. Ömer Turan der. "İsyan, Devrim, Özgürlük: 50 Yıl Sonra 1968 (68' Özel Sayısı), *Toplumsal Tarih*, No. 293, Mayıs 2018; Nikos Christofis der. "From the Global to the Local: Turkey in the 'Long Sixties', *Turkish Historical Review*, Vol. 12, No.1, Aralık 2021 ve Emre Can Dağlıoğlu der. "Türkiye 68'ini Globalleştirmek", *Toplumsal Tarih*, Mayıs 2022. Leiden Üniversitesi'nde 26 Mart 2021'de Alp Yenen ve Jan Markus Vömel tarafından organize edilen "Making Sense of Turkey's Cold War" konferansı da bu yeni arayışlar arasında sayılabilir.

Soğuk Savaş'ın küresel kutuplarından biri ve Türkiye'nin baş müttefiki olan ABD, farklı kuşaktan yazar ve araştırmacıların her zaman özel ilgi gösterdiği bir ülke oldu. Uluslararası ilişkiler akademisyenleri, Türk-Amerikan ilişkilerinin stratejik ve pratik boyutlarına odaklanırken (Aydın 2009; Güvenç, 2010; Criss, 1997; Türkmen, 2009; Criss, 2002) Türkiye'nin Batı kampına dahil oluşunu ülkenin "tam bağımsızlık" rotasından sapma olarak gören sol-Kemalist entelektüeller, Amerikan-karşıtlığının da şekillendirdiği alternatif bir literatür yarattı. Bu damar yeni nesil Soğuk Savaş çalışmalarında da güçlü. Türkiye'de resmi kanalların ve medyanın teşvik ettiği anti-komünist söylem (Çağlar, 2008; Şimşek, 2021) ve Komünizmle Mücadele Dernekleri gibi kurumlar (Meşe, 2016; Güldal, 2018) masaya yatırılıyor; Soğuk Savaş dinamiklerinin Türkiye'deki milliyetçi-muhafazakar grupların güçlenmesi üzerindeki rolü eleştiriliyor (Özkan ve Gürakar, 2020; Yaşlı, 2019). ABD ve NATO gibi dış aktörlerin belirleyiciliğine vurgu yapan bu literatür Türkiye'nin Soğuk Savaş bakiyesinin önemli bir kısmına ışık tutsa da, aynı deneyimin bir parçası olan "solun yükselişi" gibi olgular bu anlatıda kendine pek yer bulamıyor. Yurtta ve dünyada anti-komünizmin en güçlü olduğu yıllarda ABD'nin dahil olduğu (en azından haberdar olduğu) düşünülen 1960 darbesi nasıl gerçekleşebilmişti? Küba krizi ya da Berlin Duvarı'nın inşası gibi olayların şekillendirdiği bir dış konjonktürde, cuntasında daha sonraki yılların ülkücü liderinin de yer aldığı bu darbenin Türkiye'de solun önünü açması talihsiz bir Soğuk Savaş "kazası" mıydı?

ABD'nin Türkiye'deki darbeler ile olan ilişkisi, bu ülkenin Soğuk Savaş mirasıyla ilgili en çok tartışılan konulardan biri. 1960 darbesiyle başlayan, 1971 muhtırası ve 1980 darbesiyle devam eden askeri müdahalelerdeki Amerikan rolü, Türkiye kamuoyunda yadsınamaz bir gerçeklik olarak kabul ediliyor. Mehmet Ali Birand'ın 12 Eylül darbesini konu alan bir belgeselinde geçtiği söylenen "bizim çocuklar yaptı" (our boys did it) anekdotu, hatalı aktarıldığı bilinmesine rağmen, kolektif hafızada hala önemli yer tutuyor (32. Gün Arşivi, 1997; *Milliyet*, 2011). Soğuk Savaş'ın bitişinden sonra açılan arşivler, Amerikan istihbaratının İran, Arjantin ve Guatemala gibi ülkelerdeki cuntalar ile bağlarını açıkça ortaya koydu; dolayısıyla burada bir "olağan şüpheli" var (Okur 2014, s.72). Ancak ABD'nin rolüyle ilgili tartışma, spesifik tanım ve kavramlar kullanmayı gerektiren akademik platformlara taşınınca daha çetrefil hale geliyor. ABD'nin Türkiye'deki darbelerde rolü tam olarak neydi?: durumdan haberdar olmak mı?, engel olabileceksen sessiz kalmak mı?, darbelerin sonuçlarından faydalanmak mı?, yoksa bunların aktif planlayıcısı veya azmettiricisi olmak mı? Soğuk Savaş'ın istihbarat boyutu, birçok ülke arşivinde devam eden gizlilik yüzünden en iyi ihtimalle araştırmacı gazetecilerin, en kötü ihti-

malle de komplo teorisyenlerinin eline terk edilmiş durumda.³ Ancak yeni kullanıma açılan CIA ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı belgelerini inceleyen çalışmalar, bu tartışmayı analitik zemine çekme vaadi taşıyor (Gunn, 2015; Aslan, 2018; Kürkcü, 2022). İstihbarat gibi netameli bir alana girmekten çekinmeyen genç akademisyenler, Türkiye'nin Soğuk Savaş müttefiklerinin birbir kontrolü altında olduğu tezlerine önemli şerhler düşüyor (Bezci, 2020). Bu çalışmalar, Türkiye'nin darbe geçmişiyle ilgili ahlaki ve cezai sorumluluğu iç ve dış aktörler arasında nasıl pay edebileceğimizi göstereceği için de çok önemli...

Soğuk Savaş boyunca ABD'ye olan ilgimiz, bu ülke hakkında bildiklerimiz (ve hayal ettiklerimiz) sınır komşumuz Sovyetler Birliği'nden katbekat fazlaydı. SSCB, coğrafi olarak Türkiye'ye yakın olmakla birlikte zıt ideolojik kampta olduğu için Soğuk Savaş yıllarında birçok anlamda erişilmezdi. Bu dönemde Sovyet güncel siyasetinin, ekonomisinin ve dış politikasının Türkiye'de özgün akademik çalışmaların nesnesi olduğunu söylemek zordur.⁴ İlaveten, bugün Türkiye'nin kolektif hafızasında ABD ile ilgili birçok kötü anı varken, SSCB'nin Doğu Avrupa'daki imtiyazlı konumu, Varşova Paktı'nın Macaristan ve Çekoslovakya gibi ülkelere düzenlediği askeri operasyonlar neredeyse hiç hatırlanmıyor. Bu, Türkiye'de Sovyetler Birliği ile ilgili revizyonist (iade-i itibar?) tezlerin önünü açan bir boşluk da yaratıyor. Bu noktada en can alıcı tartışmalardan biri, Türkiye'nin Batı bloğuna katılma tercihiyle doğrudan ilgili olduğu için belki Soğuk Savaş'ın "ilk günahı" sayabileceğimiz 1945 tarihli Molotov-Sarper görüşmesi üzerine oldu. Sovyetler'in Türkiye'den toprak talebinin olmadığını, bunun dönemin siyasi elitleri tarafından kurgulandığını ileri süren argümanlar, Rus arşivlerinden çıkan kaynaklar ışığında çürütülmüş gözüküyor (İşçi, 2022). Batıya yaklaşmak isteyen Türk devlet erkânı "Sovyet güvenlik tehdidi"ni şüphesiz işlevsel buldu ve kullandı; ama onu yoktan da var etmedi. Rus arşivlerine erişim engelinin kaldırıldığı 1991 yılı, Soğuk Savaş'ın bu "pek bilmediğimiz" süper gücüne dair malumatımızı arttırmayı vaat ettiği için de önemliydi. Ne var ki, bugün bile Sovyet kaynaklarını değerlendi-

³ İlker Aytürk'e göre, bu, aynı zamanda, Türkiye'deki milliyetçi/ülkücü hareket ile ilgili akademik çalışma yapmayı güçleştiren bir olgudur. Bkz. kendisinin "Yetmişli Yıllarda Ülkücü Hareket ve Komünizmle Paramiliter Mücadele", Mete Kaan Kaynar der. *Türkiye'nin Yetmişli Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, s. 441-460.

⁴ Türkiye akademisinde Batıda Kremlinoloji/Sovyetoloji olarak anılan, SSCB'deki modern siyaset, dış politika ve ekonomiye dair çalışmaları kapsayan bir uzmanlık dalı bulunmuyordu. Bunda Soğuk Savaş'ın yarattığı ideolojik gerilim (ve şüphe) ortamı, seyahat kısıtlamaları, burs ve eğitim olanaklarının yokluğu gibi faktörler şüphesiz önemliydi. Akademide Soğuk Savaş dönemi Rusya çalışmaları, büyük oranda Türkiyat alanı ile sınırlı kalmıştır. Benzer bir izlek, modern Çin'i değil, Türk tarihinin Çince yazılı kaynaklarını incelemeye odaklanan Sino-Loji/Çin çalışmaları için de söz konusudur.

ren çalışmalar istisnai niteliktedir (Hasanlı, 2011; Hirst ve İşçi, 2020; Somel, 2018; İşçi, 2019).

Son olarak, Türkiye'nin Soğuk Savaş literatüründe kimlik, yerellik, özgünlük ve yorum çabalarıyla ilgili çalışmaların (Uğur-Çınar ve Şensönmez, 2022; Yenen, 2019) çoğalmasa gerektiğini belirtmek icap eder. Küresel Soğuk Savaş'ta Türkiye'de yaşayan kişi ve gruplar, kendilerini, onlara sunulan makro ideolojilerin/aidiyetlerin ötesinde nasıl görüyor ve tanımlıyorlardı? Batı Bloku/Doğu Bloku, Amerika/Moskova vs. ayrımlar onlar için ne ifade ediyordu? Sağ ve sol gruplar ne ölçüde küresel bir ideolojinin parçası, ne ölçüde Türkiye bağlamına aittiler? Türkiye'nin Soğuk Savaş deneyimi gösteriyor ki, dönemin komünizm ve anti-komünizm üst anlatıları, bu ideolojilere gönül veren kişi ve grupları her zaman bir arada tutmaya yetmedi. Kendi içinde tartışan, hizipleşen, ayrışan sağ ve sol gruplar, küresel Soğuk Savaş'ın Türkiye'deki tali yollarına sapıp bazen gözden kayboldular. Buna ek olarak, 20. Yüzyılın ikinci yarısında anti-komünizmi benimsemiş milliyetçi-muhafazakar gruplar içinde bugün ABD'yi doğrudan sahiplenen bir kesim, kurum ya da kişi bulmak çok zorlaştı. Soğuk Savaşın başlıca özneleri arasında sayabileceğimiz sağ gruplar/partiler, artık "Amerikan taraftarı" değil, "Amerikan karşıtı" olarak anılmak istiyor. Avrasyacı dış politika eğiliminin öne çıktığı 21. Yüzyıl Türkiye'sinde, resmi demecelere ya da medyadaki genel söyleme bakan biri, Türkiye'nin yetmiş yıldır NATO üyesi olan bir ülke değil de, bu askeri ittifakın dışında, hatta karşısında yer almış bir ülke olduğunu düşünebilir. Bu da Türkiye'nin Soğuk Savaş ile ilgili hesabının entelektüel bir "kaçak güreş" ortamında kapatılacağını gösteriyor...

***

Strata dergisinin "Soğuk Savaş" özel sayısı, bu küresel ve çok-boyutlu tarihsel dönemin Türkiye'deki ve dünyadaki izlerine tekrar bakma çağrısıyla yola çıktı. Bu sayıda yer alan ve siyaset bilimi, felsefe, medya, tarih ve uluslararası ilişkiler gibi farklı akademik sahalara giren altı özgün çalışma, bu çağrının yerine ulaştığını gösteriyor. Bu çalışmalar, Soğuk Savaş'ın Asya'dan Amerika'ya uzanan geniş coğrafi yelpazesindeki farklı ideolojik cephelere temas ediyor ve farklı disiplinlerin birbiriyle konuşmasına olanak veren yeni bakış açıları barındırıyor. Türkiye'deki literatürün dünyaya eklememesine dair bir düşünme çabası olarak hatırlanmasını arzu ettiğim bu özel sayının Soğuk Savaş'a bu anlamda "yeniden can vereceğini" umuyorum.

"Soğuk Savaş" özel sayısı, akademisyen Doğan Gürpınar'ın "Soğuk Savaş Dönümü ve Modern Türkiye Tarihini Dönemlendirmek" başlığını taşıyan kapsamlı değerli yazısıyla açılıyor. 20. Yüzyıl Türkiye'sindeki siyasi, toplumsal

ve kültürel dönüşümleri ele alan Gürpınar, küresel bir dönemeç olan Soğuk Savaş'a hak ettiği merkeziliği atfediyor. Yazı, Türkiye'deki sosyal bilimler literatürünü dünya bağlamına yerleştirirken, bugüne kadar yok sayılan ya da ideolojik saiklerle görmezden gelinen bazı soruların da altını çiziyor. Soğuk Savaş çalışmalarına olduğu kadar, Türkiye'deki modern tarih yazımına da önemli bir katkı.

Özel sayının ilk makalesi, Atakan Yılmaz'ın "Erken Soğuk Savaş Döneminin Türkiye'deki Anaakım Gazetelerde yer alan Siyasi Karikatürlerdeki Tasviri" başlığını taşıyor. Yazar, dünyada Amerikan-Sovyet geriliminin tırmanmaya başladığı 1946 ve 1947 yıllarında, Türk basınının Soğuk Savaş'ın başat aktörlerini ve olaylarını karikatürler üzerinden işleyişine odaklanıyor. Yılmaz'a göre, Türkiye'deki karikatüristler gerek kişisel ilişkileri, gerekse çalıştıkları gazetenin editoryal çizgisi itibarıyla resmi ideolojiden bağımsız hareket edemiyor ama yine de ufak rötuşlarla kendi Soğuk Savaş repertuarlarını yaratabiliyorlardı. Birçok somut örnek üzerinden ilerleyen makale, Türkiye'de 1950'li yıllarda ağırlığını giderek arttıracak olan anti-komünist ideolojinin imge dünyasına da bir kapı aralıyor.

Çağrı Adil'in SSCB'deki düşünce kuruluşlarının dış politika karar alma mekanizmalarındaki rolüyle ilgili makalesi, Türkiye'deki Soğuk Savaş çalışmalarında özellikle eksik olan "Sovyetoloji" alanına önemli bir katkı sunuyor. Rusça kaynaklar üzerine bina edilen makale, Soğuk Savaş yıllarında SSCB'de faaliyet gösteren Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (İMEMO), Amerika ve Kanada çalışmaları Enstitüsü (ISKRAN) ve Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (MGİMO) gibi kuruluşların çalışmalarına odaklanıyor. Adil'e göre, bunlar, Batıdaki klasik "think tank" tanımına uymasa da zaman zaman incelikli politika önerileri oluşturabilmiş kurumlardı. Bu düşünce kuruluşları, Sovyetler Birliği'nde oldukça hiyerarşik olan karar-alma süreçlerine etki etmek için, yöneticilerinin devlet ve parti teşkilatı içindeki kişisel bağlarından yararlanıyordu.

Ömer Faruk Cıngır'ın "Soğuk Savaş Dönemindeki Çift Kutuplu Dünya'ya Bir Alternatif Arayışı: Bağlantısızlar Hareketi, Bandung Konferansı ve Türk Dış Politikası" başlığını taşıyan çalışması, Soğuk Savaş'ın iki süper gücün yönettiği bloklardan ibaret olmadığına dair bir hatırlatma niteliğinde. Cıngır, makalesinde Endonezya dilindeki kaynakları da kullanarak, öncelikleri ideolojiden ziyade ekonomik kalkınma olan Asya ve Afrika ülkelerinin toplandığı 1955 tarihli Bandung Konferansı'nı ele alıyor. Yazar, bu ülkeler ile pek çok ortak özelliğe sahip olan Türkiye'nin hem bu konferansta, hem de daha sonraki yıllarda Bağlantısızlar Hareketi'ne karşı geliştirdiği eleştirel tutumun (ve uzun vadede Ankara'nın Batı yanlısı dış politika yöneliminin) maliyetini ele alıyor.

Ersin Embel'in "1945 Tarihli Bir Arşiv Belgesinin Işığında Türkiye'de Devletin Komünizme ve Komünist Faaliyetlere Yönelik Değerlendirmeleri" başlıklı makalesi, Soğuk Savaşın başlangıcıyla ilgili önemli bir tartışmayı (Bolşevik Devrimi mi? İkinci Dünya Savaşı'nın sonu mu?) Türkiye'ye getiriyor. Yazar, Amerikan Dışişleri Bakanlığı arşivlerinden çıkan ve Türk istihbarat birimleri tarafından kaleme alınmış bir belge üzerinden, Türkiye'de komünizm ile mücadelenin İkinci Dünya Savaşı öncesine giden kökenlerini tartışıyor. Belge, 1945 yılı itibarıyla, resmi makamların Türkiye'nin maruz kaldığı komünist tehdidin "büyüklüğü" ve "ciddiyeti" konusunda ABD'deki muhataplarını ikna gayretlerini mikro ölçekte ve ayrıntılı şekilde gösteriyor.

Ulaş Tekin ve Candaş Ayan imzalı "Bilim Dünyasında Barış Tartışması: Einstein ve Sovyet Bilim İnsanlarının Mektupları" ise Soğuk Savaş'ın Türkiye'de çok az tartışılan bilim cephesine bakıyor. Ünlü fizikçi Albert Einstein ile Sovyet bilim insanları arasındaki "Dünya Devleti" polemiğini konu edinen çalışma, Einstein'ın "Kantçı kozmopolitanizmi" ile SSCB'nin "Sosyalist enternasyonalizmi" arasındaki görüş ayrılıklarını inceliyor. Makale, o dönem bilim insanlarının uluslararası ilişkileri bir felsefi değerler ve ahlaki sorumluluklar bütünü olarak gördüklerini gösterirken, Birleşmiş Milletler'in işleyişi, nükleer silahların geleceği, ABD ve Sovyetler Birliği'nin başını çektiği iki kutup arasında nihai barışın nasıl tesis edileceği gibi önemli soruları bu polemik sayesinde tekrar önümüze getiriyor.

Soğuk Savaş özel sayısının son makalesi, Oğuz Erdur'un Küba devriminin radyosu Radyo Rebelde üzerine yazdığı "Soğuk Savaş Döneminin Propaganda Silahları Olarak Gizli Radyolar". Bu çalışma, hem Soğuk Savaş küresel literatürünün olmazsa olmaz bir teması olan medya ve propaganda alanına bir katkı; hem de Türkiye'de çok az bilinen Küba örneğini ele alıyor. Fidel Castro ve Che Guevera'nın Küba'daki Batista rejimine karşı seferberlik çağrısı yaptığı gizli bir radyo olan Rebelde'nin başarısı, Soğuk Savaş'ta bazen en küçük aktörlerin bile olayların gidişatını değiştirecek kadar büyük bir etki yaratabildiğini gösteriyor. ABD'nin "arka bahçesi" saydığı bir coğrafyada, propaganda ve istihbarat alanına büyük yatırım yapmış bir süper güç varken üstelik.

Özel sayımızın kitap tanıtımı bölümünde, Türkiye'de Soğuk Savaş dönemini farklı veçheleriyle masaya yatıran üç değerli çalışma yer alıyor: Tolgahan Akdan'ın yazdığı *Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batıya Yönelişi*, Cangül Örnek'in yazdığı *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi* ve Behlül Özkan ile Tolga Gürakar'ın derlediği *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni: Ordu, Sermaye, ABD, İslamizasyon*. Bu eserleri inceleme nezaketi gösteren ve sayıyı fikirleriyle zenginleştiren Emre Erkan, İlker Aytürk ve Cangül Örnek, kendileri de 20. Yüzyıl Türkiye'si üzerine çalışan kıymetli akademisyenler. Ve

son olarak, bu sayının çıkmasında emeği geçen *Strata* yayın kurulu üyeleri, hakemlerimiz ve editör yardımcılarını Hilal Sevlü, Gülşah Kurt ve Tolga Ulusoy da teşekkür ve minnet duygularını fazlasıyla hak ediyor.

Eylül 2022

Kaynakça

- _____ (1997) , “CIA Şefi Paul Henze 12 Eylül Darbesini Anlatıyor” 32. Gün Arşivi. <https://www.youtube.com/watch?v=peHmHwa24O0>
- _____ (2011), “Cuntacılar ‘bizim çocuklar’ diyen ajan öldü”, *Milliyet*, 4 Haziran. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/cuntacilara-bizim-cocuklar-diyen-ajan-oldu-1398393>
- Adalet, B. (2018) *Hotels and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey*, Stanford, California: Stanford University Press.
- Akdan, T. (2020) *Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batıya Yönelişi*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Aslan, Ö. (2018) *The United States and Military Coups in Turkey and Pakistan: Between Conspiracy and Reality*, Cham: Palgrave-Macmillan.
- Aydın, M. (2009) “Reconstructing Turkish-American relations: Divergences versus convergences”, *New Perspectives on Turkey* , Volume 40: Special Issue on Turkish Foreign Policy , Spring, s. 125 – 146. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0896634600005240>
- Aydinoğlu, E. (2007) *Türkiye Solu: 1960-1980*, İstanbul: Versus Kitap.
- Aytürk, İ. (2020) “Yetmişli Yıllarda Ülkücü Hareket ve Komünizmle Paramiliter Mücadele”, Mete Kaan Kaynar der. *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 441-460.
- Babaoğlu, R. (2019) *Türkiye'nin Soğuk Savaş Kültür Hayatında İngiliz Etkisi (1948-1965)*, İstanbul: Libra Yayınları.
- Bezci, E. (2020) *Turkish Intelligence and the Cold War: The Turkish Secret Service, the US and the UK*, Londra: I.B. Tauris.
- Christofis, N. der. (2021) “From the Global to the Local: Turkey in the ‘Long Sixties’, *Turkish Historical Review*, Vol. 12, No.1, Aralık.
- Criss, N. B. (2012) “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 34, Yaz, s.1-28.
- Criss, N. B. (1997) “Strategic nuclear missiles in Turkey: The Jupiter affair, 1959-1963”, *The Journal of Strategic Studies*, 20:3, s. 97-122.
- Criss, N. B. (2002) “A Short History of Anti-Americanism and Terrorism: The Turkish Case”, *Journal of American History*, Volume 89, Issue 2, September, s. 472–484, <https://doi.org/10.2307/3092168>
- Çağlar, Derya (2008). *Hayali Komünizm: Soğuk Savaşın Türkiye Söylemleri*, İstanbul: Berfin Yayınları.
- Çalış, Ş. H. (2017) *Turkey's Cold War: Foreign Policy and Western Alignment in the Modern Republic*, Londra: I.B. Tauris.

- Dağlıoğlu, E. C. (2022) der. "Türkiye 68'ini Globalleştirmek", *Toplumsal Tarih*, Mayıs, Sayı 341.
- Ersan, V. (2014) *1970'lerde Türkiye Solu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güldal, M. (2018) *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'deki Komünizmle Mücadele Dernekleri*, İstanbul: Libra Yayınları.
- Gunn, C. (2015) "The 1960 Coup in Turkey: A U.S. Intelligence Failure or A Successful Intervention?" *Journal of Cold War Studies* 17, no. 2 (Spring): 103–39.
- Güvenç, S. (2010) "ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960", Evren Balta Paker ve İsmet Akça der. *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 255-284.
- Hasanli, J. (2011) *Stalin and the Turkish Crisis of the Cold War: 1945-1953*. Lanham, Maryland: Lexington Books.
- Hirst, S. J. ve Onur İşçi. (2020) "Smokestacks and Pipelines: Russian-Turkish Relations and the Persistence of Economic Development", *Diplomatic History*, Volume 44, Issue 5, November 2020, Pages 834–859, <https://doi.org/10.1093/dh/dhaa046>
- İşçi, O. (2022) "Sovyet Talepleri ve Tarihsel Arkaplanı", *Toplumsal Tarih*, Nisan, No. 340, s. 58- 65.
- İşçi, O. (2019) *Turkey and the Soviet Union During the World War II: Diplomacy, Discord and International Relations*, London: I.B. Tauris.
- Kaynar, M. K. (2020) der. *Türkiye'nin Yetmişli Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kürkcü, B. (2022) "The Question of US Involvement in Turkish Military Coups During the Cold War: An Analysis Via Available CIA Archives.", *Journal of Military History* 86 (1), s. 110-131.
- Meşe, E. (2016) *Komünizmle Mücadele Dernekleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okur, M. A. (2014) "Türkiye-ABD İlişkilerininin 12 Eylül Kavşağı: Amerikan Belgeleri Darbe Hakkında Ne Anlatıyor?", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 10, Sayı 40, s. 67-93.
- Onur Çiftçi, A. (2020) *Ben Türk: Kore Savaşında Esir Düşen Türk Askerler*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Örnek, C. (2015) *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Özkan, B. ve Tolga Gürakar (2020) der. *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni: Ordu, Sermaye, ABD ve İslamizasyon*, İstanbul: Tekin Yayınları.
- Özkan Kerestecioğlu, İ. ve Güven Gürkan Öztan (2016) der. *Türkiye Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sever, A. (1997) *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-58*, Boyut Kitaplar.
- Somel, G. (2018) "Soviet Russia's Foreign Affairs with Turkey in 1923 Reports of Ambassador Surits", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, DOI: 10.1080/19448953.2018.1556452
- Soysal, İ. (1997) *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye: Olaylar Kronolojisi, 1945-1975*, İstanbul: İsis Yayıncılık.
- Sönmezoglu, F. (2016) *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları.
- Suiçmez, M. (2021) *Soğuk Savaş Dönemi Türk Basını*, Konya: Literatürk Academia.

- Şimşek, A. (2021) “Komünistin Eşkali”: Türkiye’de Antikomünizm (1945-1971), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tuğtan, M. A. (2013) der. *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, Ömer (2018) der. “İsyân, Devrim, Özgürlük: 50 Yıl Sonra 1968 (68’ Özel Sayısı)”, *Toplumsal Tarih*, Mayıs, No. 293.
- Türkmen, F. (2009) “Turkish–American Relations: A Challenging Transition”, *Turkish Studies*, Vol.10. s. 109-129.
- Uğur Çınar, M. ve Gökhan Şensönmez (2022): Making Sense of Senseless Times: Religious Narratives and Identity in the Memoirs of Far-right Militants in Turkey, *Politics, Religion & Ideology*, DOI: 10.1080/21567689.2022.2113069.
- Yaşlı, F. (2022) *Devlet, Düzen, Anarşi: Türkiye’de Edebiyat ve Antikomünizm*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Yaşlı, F. (2019) *Antikomünizm, Ülkücü Hareket ve Türkes: Türkiye ve Soğuk Savaş*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Yenen, A. (2019) “Legitimate Means of Dying: Contentious Politics of Martyrdom in the Turkish Civil War (1968–1982)”, *Behemoth: A Journal on Civilisation*, Volume 12 Issue No. 1